

VIVERE IN VRBE

VIMINACIVM

TOM 1 / VOLUME 1

БЕОГРАД / 2022 / BELGRADE

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

Посебна издања 76

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
BELGRADE

Monographies 76

VIVERE IN VRBE VIMINACIVM

Том 1

Уредници
Мирјана Војвода
Илија Данковић
Бебина Миловановић

Београд 2022

VIVERE IN VRBE
VIMINACIVM

Volume 1

Editors
Mirjana Vojvoda
Ilija Danković
Bebina Milovanović

Belgrade 2022

VIVERE IN VRBE
VIMINACIVM
Том 1

Издавач
Археолошки институт
Београд
Кнез Михаилова 35/IV

Посебна издања 76

Главни и одговорни уредник
Снежана Голубовић

Уредници
Мирјана Војвода, Илија Данковић,
Бебина Миловановић

Рецензенти
Иван Радман-Ливаја
Кристиан Газдак
Миомир Кораћ

Превод
Милица Тапавички Илић

Лектура
Мирјана Нешић, Дејв Калкат

Фотографије
Вања Кораћ, Горан Стојић

Дизајн и припрема
Digital Art Beograd

Штампа
Digital Art Beograd

Тираж
100

ISBN 978-86-6439-069-9
ISBN (Printed) 978-86-6439-070-5
ISBN (Online) 978-86-6439-071-2

© Сва права задржана

**VIVERE IN VRBE
VIMINACIVM
Volume 1**

Publisher
Institute of Archaeology
Belgrade
Knez Mihailova 35/IV

Monographies 76

Editor in chief
Snežana Golubović

Editors
Mirjana Vojvoda, Ilija Danković,
Bebina Milovanović

Reviewed by
Ivan Radman-Livaja,
Cristian Găzdac
Miomir Korać

Translated by
Milica Tapavički Ilić

Proofreading
Mirjana Nešić, Dave Calcutt

Photographs
Vanja Korać, Goran Stojić

Graphic design
Digital Art Beograd

Printed by
Digital Art Beograd

Printed in
100

ISBN 978-86-6439-069-9
ISBN (Printed) 978-86-6439-070-5
ISBN (Online) 978-86-6439-071-2

© All rights reserved

САДРЖАЈ

- 9 | *Мирјана Војвода, Јелена Анђелковић Грашар*
Виминацијум – историјат и истраживања
- 21 | *Снежана Голубовић*
Medicus и његов инструментариј: Брига о здрављу у Виминацијуму
- 57 | *Илија Данковић, Бебина Миловановић*
Позивам те, *Thôbarrauai* Магијска пракса у Виминацијуму
- 99 | *Младен Јовичић, Иван Богдановић*
Римска религија, разни култови и хришћанство у Виминацијуму
- 203 | *Илија Данковић, Милица Марјановић*
Жена, супруга, мајка: Свакодневница становница Виминацијума
- 285 | *Бебина Миловановић, Саша Реџић*
Накит и фибуле: Између функционалности, естетске вредности и статусног симбола
- 429 | *Горан Стојић*
Живот на простору Виминацијума од 5. до 12. века
- 471 | *Илија Микић*
Осврт на проучавање хуманог скелетног материјала са Виминацијума

CONTENTS

- 9 | *Mirjana Vojvoda, Jelena Anđelković Grašar*
Viminacium – history and research
- 21 | *Snežana Golubović*
Medicus and his instruments: Healthcare in Viminacium
- 57 | *Ilija Danković, Bebina Milovanović*
I summon thee, *Thôbarrabau* Magical practice in Viminacium
- 99 | *Mladen Jovičić, Ivan Bogdanović*
Roman Religion, various Cults and Christianity in Viminacium
- 203 | *Ilija Danković, Milica Marjanović*
Woman, Wife, Mother: Everyday life of female residents in Viminacium
- 285 | *Bebina Milovanović, Saša Redžić*
Jewellery and brooches: Between functionality, aesthetic value, and status symbol
- 429 | *Goran Stojić*
Life in the Viminacium area from the 5th to the 12th century
- 471 | *Ilija Mikić*
A review of the study of human skeletal material from Viminacium

ПОЗИВАМ ТЕ, THÔBARRABAU!
МАГИЈСКА ПРАКСА У
ВИМИНАЦИЈУМУ

Илија Данковић, Бебина Миловановић

I SUMMON THEE, THÔBARRABAU!
MAGICAL PRACTICE IN
VIMINACIUM

Ilija Danković, Bebina Milovanović

Период Римског царства, нарочито у источном делу медитеранског простора, карактерише обиље артефаката, слика и текстова у различитим медијима (метал, папирус, мозаици, геме), чија је улога била да заштите, излече или да доделе одређене апстрактне благодати људима који их носе или чувају у дому.¹ Антички Виминацијум није био изузетак у овом погледу, па нам бројни материјални докази показују да су становници горњомезијске престонице у тренуцима невоље и зле коби прибегавали магији.

Магијску праксу дефинишемо као специфични облик религијске активности,² где се специјализоване особе „ослањају на религијске традиције због ефикасности и егзотичности”.³ Управо је фактор егзотичности, или несвакидашњости, имао важну улогу у магијским радњама, било да су у питању њихове материјалне или нематеријалне манифестације. Избор сировина за израду магичних артефаката добар је пример за илустровање овог феномена. Материјали који су изгледали неуобичајено и страно, бирани су у циљу постизања жељеног „коэффицијента чудности”, концепта развијеног да би се утврдило у којој мери се речник магије разликује од свакодневног. Пример таквог жаргона су свима познате „чаробне” речи *абракадабра* или *хокус-покус*, као и смишљено искварене и промењене речи. Исти принцип је примењив и на материјалну културу,⁴ те се овај феномен може констатовати и у рецептима за мелеме који садрже необичне, притом нелековите састојке какви су длака муле, гуштери, балега, крв бабуна итд.⁵ Плутарх доноси објашњење оваквих каракте-

The times of the Roman Empire, especially in the eastern part of the Mediterranean, are characterised by an abundance of artefacts, images, and texts in different media (metal, papyrus, mosaics, intaglios), whose function was to protect, heal or give certain abstract benefits to people who wore them or kept them in their homes.¹ Ancient Viminacium was no exception in this regard, and there are numerous pieces of material proof indicating that the inhabitants of Upper Moesia's capital turned to magic in times of trouble and distress.

Magical practice is defined as a specific form of religious activity,² where specialised persons “drew on religious traditions for both efficacy and exoticism”.³ Precisely the degree of exoticism or unusualness played an important role in magical practices, both in their material or immaterial manifestations. The choice of raw materials used for making magical artefacts serves as a good example for illustrating this phenomenon. Materials that appeared unusual or strange were chosen in order to achieve the desired “coefficient of weirdness”, the concept developed to measure to which extent the magical vocabulary is different to the everyday one. Examples of such jargon are well-known words like *abracadabra* or *hocus-pocus*, as well as deliberately corrupted and altered words. The same principle applies to material culture⁴ and, therefore, this phenomenon can be observed in recipes for remedies that contain unusual and, more importantly, non-curative ingredients, like mule's hair, lizards, dung, baboon's blood, etc.⁵ Plutarch reveals the explanation for these amulet features (*probaskania*): their unusual appearance has the capability to distract the look of envious and evil people and by doing so reduce the pressure on the victim.⁶

Since intangible elements of magical practice conducted by the citizens of Viminacium,

1 Faraone 2018, 1.

2 Bremmer 2015, 11.

3 Wilburn 2012, 17.

4 Wilburn 2012, 12–13.

5 LiDonnici 2002.

1 Faraone 2018, 1.

2 Bremmer 2015, 11.

3 Wilburn 2012, 17.

4 Wilburn 2012, 12–13.

5 LiDonnici 2002.

6 Dasen 2015, 181.

ристика амулета (*probaskania*): њихов неуобичајен изглед има способност да скрене поглед завидних и злонамерних људи и на тај начин смањи притисак на жртву.⁶

Будући да нематеријални елементи магијског делања становника Виминацијума, као што су бајалице, напеви и специфични гестови, остају ван нашег домаћаја, о овој теми сазнајемо искључиво на основу откривених артефаката. Додатно ограничење представља чињеница да се, сем у једном случају, нису очували предмети овакве намене начињени од пропадљивих материјала, а какви су свакако морали постојати у великом броју.

Најчешћи вид материјалне манифестације магијског деловања су амулети, што је назив који се односи на било који предмет стављан на људско тело, домаће животиње, домове, бродове, винограде или градове, са надом у заштиту себе, излечење болести, или добијање неке користи, често апстрактне, као што су харизма, просперитет или победа.⁷ До наших дана сачувано је 35 текстова који бележе потребне састојке, симболе, речи и цртеже, процесе израде и начине употребе амулета,⁸ што упућује на постојање специјализованог круга магова који су их израђивали.

Пре него што буде дат преглед виминацијумских амулета, треба се осврнути на избор сировина од којих су они израђени, будући да се често ради о материјалима за које се веровало да сами по себи поседују одређене натприродне квалитете. Овде се првенствено мисли на ћилибар и гагат, у антици познатим по лековитим својствима, што је довело до тога да им буде додељена апотропејска димензија.

such as spells, incantations and specific gestures remain beyond our reach, we are limited to the knowledge acquired through the research of discovered artefacts exclusively. Except in one isolated case, an additional limitation is the fact that the objects intended for these purposes and made out of organic materials did not survive to our days, although they must certainly have existed in large numbers.

The most common material manifestation of magical actions are amulets, which is a label that refers to any object put on human bodies, domestic animals, homes, ships, vineyards, or cities, with the hope of the protection of one's self, curing illnesses, or gaining some benefits, often abstract, like charisma, prosperity or victory.⁷ To date, 35 texts have remained preserved that contain special ingredients, symbols, words and drawings, processes of making and methods of using the amulets,⁸ pointing to the existence of a specialised circle of magicians who manufactured them.

Before giving an overview of amulets from Viminacium, one should consider the choice of raw materials from which they were made, since they often represent substances considered to possess certain supernatural powers *per se*. The first among them were amber and jet, known for their healing powers in the ancient world. This is why they were assigned an apotropaic dimension.

Numerous therapeutic features were ascribed to amber, especially concerning children, but it was also used for treating fever, jaundice, and bladder stone, all of which was written down by Pliny the Elder.⁹ During the 2nd century, amulets made of this material and coming from the cemeteries of Viminacium, were connected to children exclusively. Only during the 3rd century were they also encountered in adult burials, but as a rule only in graves of females.¹⁰

6 Dasen 2015, 181.

7 Faraone 2018, 5.

8 Canzobre Martinez 2017, 177–178.

7 Faraone 2018, 5.

8 Canzobre Martinez 2017, 177–178.

9 Pliny, *HN* XXXVII.15.

10 Milovanović, Danković 2020, 132; Danković 2020b, 238–246.

Ћилибару су приписивана бројна терапевтска својства, посебно када су деца у питању, и коришћен је за лечење грознице, жутице и камена у бешици, о чему нас обавештава Плиније Старији.⁹ Амulette од овог материјала на виминацијумским некрополама су током 2. века резервисани управо за децу, да би у периоду 3. века почели да се јављају и у гробовима одраслих, по правилу индивидуа женског пола.¹⁰

Гагата је врста лигнита, тј. непотпуно формиран угаљ, и настаје од дрвета под екстремним притиском.¹¹ Плиније Старији пружа највише података и када је овај материјал у питању. Према њему, паљење гагата растерује змије, лечи „гушење изазвано материцом” и помаже код зубобоље, између осталог.¹² Када се користи за израду амулета, моћи његовог дима постају сталне и непропадљиве.¹³

Неколико карактеристика ћилибара и гагата допринело је томе да буду виђени као магични материјали. Најпре је битно истаћи да поседују електростатичка својства, чега су Римљани били свесни.¹⁴ Даље, одају специфичан мирис када се трљају и пале,¹⁵ а ћилибар, услед лоше проводљивости, може „деловати топло на додир када су температуре ниске, и хладно када је врућина”.¹⁶ Не треба превидети ни боје ових сировина, будући да је то био један од важних квалитета приликом израде предмета коришћених током ритуала.¹⁷ Црна боја гагата је у антици довођена у везу с мраком, смрћу и лошим знамењима, док је црвени ћилибар близак ватри и сунцу.¹⁸

Jet is a variant of lignite, more precisely an incompletely formed coal originating from wood under extreme pressure.¹¹ Pliny the Elder is, again, the most informative when it comes to this material. According to him, among other things, the kindling of jet chases away snakes, relieves “suffocation of the uterus” and helps with toothache.¹² When it is used for making amulets, the powers of its smoke become permanent and non-degradable.¹³

Several features of amber and jet contributed to them being considered magical materials. First of all, it is important to highlight that they possess electrostatic features and the Romans were aware of that.¹⁴ Furthermore, they emit a special odour when they are being rubbed or kindled,¹⁵ while amber, due to its poor conductivity, can “feel warm to the touch in the cold, and cool in the heat”.¹⁶ One should also not disregard the colours of these materials, since this was one of the important qualities while making objects used during some rituals.¹⁷ In Antiquity, the black colour of jet was brought in connection with darkness, death, and bad omens, while the red amber resembled fire and the Sun.¹⁸

Amulets were also frequently made of different metals. Gold was considered to be a raw material with explicit apotropaic features.¹⁹ Copper and bronze were also powerful materials, most of all because hitting an object made of bronze made unique sounds believed to possess the power of repelling evil forces.²⁰

Horns of different animals were used since they were ascribed regenerative features.²¹

Amulets used by the inhabitants of Viminacium are mostly known from sepulchral contexts since they can be recognised in such sur-

9 Pliny, *HN* XXXVII.15.

10 Milovanović, Danković 2020, 132; Danković 2020b, 238–246.

11 Holmes, Crowningshield 1983.

12 Pliny, *HN* XXXVI.34.

13 Faraone 2018, 92.

14 Solin, *De Mir. M.* XXIII.

15 Faraone 2018, 91.

16 Causey 2011, 38.

17 Wilburn 2012, 17; Eckardt 2014, 95.

18 Eckardt 2014, 124; Davis 2018, 73.

11 Holmes, Crowningshield 1983.

12 Pliny, *HN* XXXVI.34.

13 Faraone 2018, 92.

14 Solin, *De Mir. M.* XXIII.

15 Faraone 2018, 91.

16 Causey 2011, 38.

17 Wilburn 2012, 17; Eckardt 2014, 95.

18 Eckardt 2014, 124; Davis 2018, 73.

19 Faraone 2018, 80.

20 Faraone 2018, 85.

21 Dasen 2018, 130.

Амулети су неретко израђивани и од различитих метала. Злато је сматрано за сировину са изразитим апотропејским карактеристикама.¹⁹ Бакар и бронза су такође били моћни материјали, понајвише јер је ударање у предмете од бронзе производило јединствени звук, за који се веровало да растерује зле силе.²⁰

Рогови различитих животиња су коришћени јер су им приписавана регенеративна својства.²¹

Амулети које су користили житељи Виминацијума су нам у највећој мери познати из гробних целина, будући да су у таквим контекстима најлакше уочљиви, а делом је то и последица боље истражености некропола него цивилног насеља и легијског логора. По правилу, предмети са апотропејским и профилактичким својствима полагају су уз децу и особе женског пола, с малим бројем изузетака. Жене и деца биле су друштвене групе које су одрасли мушкарци сматрали најрањивијим, а самим тим и у највећој потреби за заштитом и лечењем.²²

Управо се за сахране деце везују специфичне групе предмета (амулета), обједињене латинским термином *crepundia* (кат. 4, 5) (сл. 1), која у корену има реч *crepare* – звецкати, правити звук, што указује на то да им је основна функција била растеривање злих сила звуком који су производиле. Из извора сазнајемо да су у питању минијатурне копије свакодневних предмета, за чији се облик, или пак за материјал од ког су биле израђене, веровало да има апотропејска својства.²³

Крепундија се на виминацијумским некрополама срећу од краја 1. до средине 3. века, и у принципу се ради о нискама које

roundings most easily. It is also partially the result of the fact that the cemeteries of the mentioned city have been excavated to a greater extent than the civilian settlement and the legionary fort. As a rule, items with apotropaic and prophylactic features were deposited next to deceased children and women, with only a few exceptions. Women and children were the social groups adult men deemed most vulnerable and, therefore, in the greatest need of protection and healing.²²

Specific groups of objects (amulets), collectively named using the Latin term *crepundia* (Cat. nos. 4, 5), are connected to children's graves exclusively (Fig. 1). The root of the word is the verb *crepare* – to rattle, to make noise, which indicates that their basic function was to drive away evil forces with the sound they produced. From different sources, we find out that they represented miniature copies of everyday items whose shape, or possibly material they were made of, was considered to possess apotropaic features.²³

In cemeteries of Viminacium, *crepundia* are encountered from the end of the 1st to the middle of the 3rd century. Basically, they are strings that can contain seashells and snails, animal bones, teeth or horns, perforated coins, different pendants (phallic, crescent-shaped, or bullas), beads made of different materials, bells, keys, jewellery, weapons (miniature copies or parts of real weapons), etc.²⁴

It is important to mention that *crepundia* were not exclusively connected to funerary rituals, since they were also worn during one's lifetime. It is known from historical sources that on the naming day (*dies lustricus*), a newborn was given amulets intended to secure good health, protect from the "evil eye" and also from various evil demons, like the *Lamiae*, *Gelloudes* and *Mormones*.²⁵ *Crepundia* had a personalised character, meaning

19 Faraone 2018, 80.

20 Faraone 2018, 85.

21 Dasen 2018, 130.

22 Huntley 2010, 136; Faraone 2018, 28.

23 Dasen 2003, 182.

22 Huntley 2010, 136; Faraone 2018, 28.

23 Dasen 2003, 182.

24 Спасић-Ђурић 2008, 128; Milovanović 2016, RLCS 2018, 72, 307, кат. 2; Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 63–119, Спасић-Ђурић 2021.

25 McWilliam 2013, 268.

Сл. 1 – Крепундија у сахрани новорођенчета, гроб Г-2267, локалитет Више гробаља, јужна некропола (ДЦВ)
 Fig. 1 – Crepundia discovered in the grave of a newborn, grave G-2267, site Više grobalja, southern necropolis (DCV)

могу да садрже љуштуре морских пужева и шкољки, кости, зубе и рогове животиња, перфорирани новац, различите привеске (у виду фалуса, полумесеца, буле), перле од различитих материјала, звона, кључеве, накит, оружје (минијатурне копије или делове правог наоружања) итд.²⁴

Битно је напоменути да крепундија нису искључиво везана за погребне ритуале, већ да су ношена за живота детета. Из историјских извора је познато да су на дан именованја (*dies lustricus*) новорођенчету даровани амулети у циљу осигуравања доброг здравља, заштите од „урокљивог ока”, као и од разних злих демона какве су биле *Lamiae*, *Gelloudes* и *Mormones*.²⁵ Крепундија су

that the selection and disposition of items varied from child to child. This also made them a useful tool for recognising children in case they got lost. They were also used for identifying children whose parents were incapable of taking care of them and exposed them in public places. In such circumstances, other people willing to take care of those children could have adopted them.²⁶

The majority of items encountered as components of *crepundia* represent amulets *per se* and were chosen because of their specific apotropaic or prophylactic qualities. This is why, in order to understand these strings, one needs to be acquainted with the features of each and every single pendant.

One of the most common *crepundia* elements were seashells and snails (Cat. nos. 4, 5) and in some cases also river shells, most likely as substitutes.²⁷ Their specific role in magical

24 Спасић-Ђурић 2008, 128; Milovanović 2016, РЛГС 2018, 72, 307, кат. 2; Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 63–119, Спасић-Ђурић 2021.

25 McWilliam 2013, 268.

26 Francese 2007, 17; Brucia, Daugherty 2007, 18.

27 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 120.

имала персонализовани карактер, тј. избор и распоред предмета је варирао од детета до детета, па су тако биле и корисно оруђе за препознавање у случају да се оно изгуби. Такође, служила су и за идентификацију деце која су, услед немогућности родитеља да их одгајају, бивала остављена на јавном месту, где је неко, уколико је желео, могао да преузме бригу о њима.²⁶

Већина предмета који се срећу као саставни делови крепундија представљају амулете саме по себи и бирани су због својих конкретних апотропејских и профилактских квалитета. Стога је за разумевање ових ниски неопходно познавати карактеристике свих појединачних привезака.

Један од најчешћих елемената крепундија су љуштуре морских пужева и шкољки (кат. 4, 5), а у неким случајевима јављају се и речне шкољке, вероватно као супституција.²⁷ Њихова конкретна улога у магијској пракси је нејасна.²⁸ Несумњиво је једна од битних улога била да звецкањем растерују зле силе.

Производња звука била је основна карактеристика и других предмета карактеристичних за крепундија. У првом реду се ради о звонима израђиваним од различитих метала (кат. 4, 8–11) и њихова апотропејска улога је добро документована на виминацијумским некрополама, било да су у саставу сложених *tintinabula* (у композицијама с фалусом) или *crepundia*, било да су самостална (некада на наруквицама и огрлицама).²⁹ Не треба заборавити већ помињану околност да је сматрано да звук који производе бронза и гвожђе растерује демоне.³⁰

Добро посведочени тип амулета у римском свету је перфорирани новац, у највећем броју случајева употребљен у ту сврху знат-

practice remains unclear.²⁸ Without a doubt, one of the important roles was that their rattling repelled evil forces.

Making noises was also the basic feature of other items typical of *crepundia*. Above all, this refers to bells made of different metals (Cat. nos. 4, 8–11). Their apotropaic role is well documented in the cemeteries of Viminacium, either as components of the complex *tintinabula* (combined with a phallus) or *crepundia*, again either independently or combined (sometimes with bracelets and necklaces).²⁹ One should not forget the already mentioned circumstance, whereby the sound produced by bronze or iron artefacts was believed to keep demons away.³⁰

In the Roman world, a well testified amulet type includes perforated coins, usually used for these purposes much later than the minting date.³¹ Relatively often, such objects are encountered in graves of the inhabitants of Viminacium (Cat. no. 5).³² Apart from the fact that they produced rattling sounds and were made of materials that were ascribed specific powers, it is possible at least for some of the coins to have been selected because of their reverse images, and also because of the Emperors during whose reigns these were struck. Interestingly, the predominating emissions include those of beloved and deified Emperors from the 1st and the 2nd centuries,³³ whose depiction on the coin would certainly have increased the apotropaic capacity of the amulet.

The last group of items that were intended to produce noise are beads, usually made of glass or stone (Cat. nos. 1–5), although this certainly was not their only quality. With various shapes and colours, they contributed to the overall “coefficient of weirdness”. The nuances of green im-

26 Francese 2007, 17; Brucia, Daugherty 2007, 18.

27 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 120.

28 Faraone 2018, 64.

29 Спасић-Ђурић 2021, 215.

30 Faraone 2018, 85.

28 Faraone 2018, 64.

29 Спасић-Ђурић 2021, 215.

30 Faraone 2018, 85.

31 Faraone 2018, 43.

32 Vojvoda 2015; Vojvoda 2018; Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 65–80.

33 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 67–68.

но након времена ковања.³¹ Такви предмети се релативно често срећу и у гробовима становника Виминацијума (кат. 5).³² Поред тога што су звецкањем производили звук и били израђени од материјала коме су приписиване моћи, могуће је да су бар неки примерци новца бирани због реверсних представа, али и царева за време чије владавине су исковани. Интересантно је да доминирају емисије омиљених и деификованих владара 1. и 2. века,³³ чији би лик на новцу свакако повећавао његов апотропејски капацитет.

Последња група предмета чија је превасходна намена била да производе звук су перле, најчешће израђиване од стакла и камена (кат. 1–5), с тим што то свакако није био једини њихов квалитет. Доприносиле су свеукупном „кофицијенту чудности” различитим облицима и бојама. Зелене перле су имитирале малахит који је био користан у заштити деце и борби против злих сила, али и смарагд који је симболисао раст биља, плодност и просперитет.³⁴ Посебно треба напоменути перле на којима је представљено зуреће око (кат. 12), које су имале функцију скретања „злог погледа” или „урокуљивог ока.”³⁵

Чест део крепундија представљају и перфорирани зуби или друге кости животиња (кат. 4, 7). У корпусу виминацијумских налаза постоје перфорирани зуби говечета, јелена, дивљег вепра, медведа и пса/вука.³⁶ Употреба животињских зуба се генерално доводи у везу са заштитом деце.³⁷ Поједини аутори, ослањајући се на податке које доноси Плиније Старији, сматрају да су такви амулети коришћени зарад

itated malachite, which was useful in protecting children and fighting evil entities, but also emerald, which symbolised plant growth, fertility, and prosperity.³⁴ Special attention should be given to beads with images of a “staring eye” (Cat. no. 12), whose function was to distract the “evil eye” or the “malevolent glare”.³⁵

A frequent part of *crepundia* are perforated animal teeth or other animal bones (Cat. nos. 4–7). Among finds from Viminacium, there are perforated teeth of cattle, deer, wild boar, bear, and dog/wolf.³⁶ Using teeth of animals is generally connected with the protection of children.³⁷ Relying on the information given by Pliny the Elder, some authors assume that this kind of amulet was intended to ease the pain of tooth eruption.³⁸ The mentioned ancient author certainly mentions many other aspects of the magical effects of these amulets.³⁹ At least in cases when fangs of predators are employed, like the one belonging to a bear from Viminacium (Cat. no. 6), one must suspect an attempt of using a natural weapon against illnesses and demons.

Some parts of the *crepundia* presented in the catalogue under number 4 include a bird wing bone and a toe with a dog’s claw. Although the role of the first bone is not entirely clear, Pliny the Elder reports that canine body parts used as amulets were intended to protect children from dog bites.⁴⁰ On the other hand, there are opinions that dog teeth could represent a memory of a beloved pet that defended the child and its family and whose function symbolically continued even after its death.⁴¹ It is possible that the Viminacium find should be regarded in this context.

31 Faraone 2018, 43.

32 Vojvoda 2015; Vojvoda 2018; Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 65–80.

33 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 67–68.

34 Berg 2002, 40.

35 Faraone 2018, 70.

36 Спасић-Ђурић 2021, 207.

37 Faraone 2018, 65.

34 Berg 2002, 40.

35 Faraone 2018, 70.

36 Спасић-Ђурић 2021, 207.

37 Faraone 2018, 65.

38 Dasen 2010, 25.

39 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 116.

40 Faraone 2018, 66.

41 Carroll 2018, 108.

олакшавања избијања зуба.³⁸ Поменути антички писац свакако доноси и бројне друге аспекте магијског деловања оваквих амулета.³⁹ Бар у случајевима коришћења очњака предатора, какав је нпр. био медвед из Виминацијума (кат. 6), мора се претпоставити покушај употребе природног оружја у борби против болести и демона.

Крепундија представљена у овом раду, под каталошким бројем 4, у свом саставу имају кости крила птице као и прста с канцом пса. Док употреба прве кости није адекватно разјашњена, Плиније нас обавештава да делови тела канина у функцији амулета служе за одбрану детета од паса.⁴⁰ С друге стране, постоје мишљења да зуб ове животиње може представљати успомену на верног љубимца који је бранио дете и породицу, и чија се функција симболички наставља и након смрти.⁴¹ Можда би налаз прста пса из Виминацијума требало посматрати у том светлу.

Парошци и базе рогова јелена су такође бирани при изради амулета. Потоњи су карактеристични за провинцију Галију, где постоје иконографска сведочанства о њиховом коришћењу. Наиме, они су помоћу трака фиксирани на груди или на средиште леђа детета, или су пришивани на одећу.⁴² Интересантан је примерак откривен на виминацијумској јужној некрополи, украшен рељефно изведеним мотивом фалуса,⁴³ чиме је појачан агресивни став према свему што би могло да нашкоди здрављу и добробити детета. Првени јелен је био и остао једно од најмоћнијих створења на простору Европе, и употреба базе рога ове животиње зазива његову снагу и вириленост, али и цикличност и обнову, будући да се рогови сваке године одбацују и поново расту.⁴⁴

Deer antler branches and pedicles were also chosen as a medium for amulet making. The latter are typical of the province of Gaul, where there are iconographic testimonies of their usage. They were fastened onto a child's chest or the middle of its back with the help of straps, or they were sewn onto the clothes.⁴² There is an interesting piece discovered in the southern Viminacium necropolis, decorated with relief in the shape of a phallus.⁴³ This emphasises the aggressive attitude towards everything that could harm a child's health or well-being. The black deer was, and has remained, one of the most powerful creatures in Europe. The use of this animal's antler pedicles summoned his strength and virility, but also embodied renewal, since every year, antlers are shed and re-grown.⁴⁴

Antler branches could represent another natural weapon for warding off evil forces. Besides these weapons "borrowed" from wild beasts, amulets in the shape of miniature weapons were made and, in rare cases, even parts of real weapons were used, like a projectile as a component of *crepundia* from Viminacium (Cat. no. 4). The idea behind the use of these artefacts is clear: weapons can defeat illnesses or demons that attack. The most popular weapon was Hercules' club, also encountered in Roman times as jewellery (earrings) and amulets (Cat. no. 27).⁴⁵

Another amulet type that expressed an aggressive, hostile attitude towards evil forces were those shaped as phalluses. Such items are not of a lascivious or erotic character, but rather an organ that possesses penetrating features and, as such, was considered an efficient weapon against the "evil eye".⁴⁶ Plautus writes that phalluses were often parts of *crepundia*, while Pliny says that they were worn by babies to protect from the evil and envious eye.

38 Dasen 2010, 25.

39 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 116.

40 Faraone 2018, 66.

41 Carroll 2018, 108.

42 Carroll 2018, 102–105.

43 РЛГС 2018, 307, кат. 3.

44 Carroll 2018, 105.

42 Carroll 2018, 102–105.

43 RLCS 2018, 307, Cat. no. 3.

44 Carroll 2018, 105.

45 Faraone 2018, 61.

46 Спасић-Ђурић 2008, 161.

Парожак рога би могао да представља још једно природно оружје за борбу против злих сила. Поред оваквог наоружања, „позајмљеног” од дивљих животиња, израђивани су и амулети у облику минијатурног оружја, а у ретким случајевима су чак употребљавани делови правог оружја, као пројектил у склопу *crepundia* из Виминацијума (кат. 4). Идеја иза употребе оваквих артефаката је јасна: оружје може да порази болести или демоне који нападају. Најпопуларније оружје била је Херкулова батина коју у римско време срећемо на накиту (наушнице) и у виду амулета (кат 27).⁴⁵

Још један тип амулета који су изражавали агресивни, нападачки став према злим силама јесу они моделовани у виду фалуса. Такви предмети нису ласцивног или еротског карактера, већ се ради о томе да овај орган има пенетрирајућа својства, па је као такав сматран ефикасним оружјем против „урокљивог ока”.⁴⁶ Плаут наводи да су фалуси били чест саставни део крепундија, док Плиније извештава да су их бебе носиле у циљу заштите од злог и завидног погледа. Урезани на зидовима зграда и вртова служили да одврате лопове и друге неподобнике.⁴⁷

На виминацијумским некрополама до сада су налажени примерци од сребра (кат. 18; сл. 2), бронзе (кат. 19), ћилибара, кости, карнеола и стакла,⁴⁸ али познате су и представе у другим медијима, као што је помињани амулет од базе јелењег рога. Поред амулета, фалуси могу бити представљени на свакодневним предметима, као што су керамички пехар (кат. 20) и печатна кутијица од бронзе,⁴⁹ или пак на каменим рељефима, који су вероватно били истакнуто постављени на јавним или приватним зградама.⁵⁰ У

45 Faraone 2018, 61.

46 Спасић-Ђурић 2008, 161.

47 Faraone 2018, 75.

48 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 101.

49 Milovanović, Raičković Savić 2013, 224.

50 Спасић-Ђурић 2008, 165.

When carved on building walls and gardens, they were intended to repel thieves and other unwanted people.⁴⁷

Until now, in the cemeteries of Viminacium, pieces made of silver (Cat. no. 18; Fig. 2), bronze (Cat. no. 19), amber, bone, carnelian, and glass have been discovered,⁴⁸ but images in other media are also known, like the already mentioned amulet made of deer antler pedicle. Besides amulets, phalluses were also depicted on items of everyday use, like a pottery beaker (Cat. no. 20) and a bronze seal box,⁴⁹ but also on stone reliefs that were possibly put up in public or private buildings.⁵⁰ In the latter cases, it was not necessary that the aggressive aspects of the phallus-inspired images were desired, but rather those of prosperity and good fortune that they also possessed.⁵¹

Frequent components of the Viminacium *crepundia* were the so-called *bullae*, pendants consisting of two connected convex calottes made of precious metals or copper alloys (Cat. nos. 13–15).⁵² Originally, they were objects made of gold that possessed apotropaic features that were given to freeborn male children on their naming day – *dies lustricus*.⁵³ As such, they represented a powerful symbol of the Roman tradition and civilisation. Boys used to wear them until the moment they put on *toga virilis*, which means until their fifteenth or sixteenth birthday, at which time they would bequeath them to the Lares on the altar.⁵⁴ Over the centuries, the bulla went through many transformations, but one thing that never changed was its protective character. They are usually encountered in children's burials, although they were also deposited with adult individuals.⁵⁵

47 Faraone 2018, 75.

48 Vojvoda, Golubović, Mikić 2021, 101.

49 Milovanović, Raičković Savić 2013, 224.

50 Спасић-Ђурић 2008, 165.

51 Carroll 2018, 106.

52 Stojić 2015, 3.

53 Harlow and Laurence 2002, 40.

54 Goette 1986; Sebesta 2001, 46.

55 Stojić 2015, 53.

потоњим случајевима није нужно да се радило о агресивним аспектима фаличких представа, већ о оним која се тичу просперитета и добре среће, које су оне такође поседовале.⁵¹

Besides being an amulet itself, a bulla could also have been used as a container. Throughout the Empire, raisins, thorns, branches (coriander?), human milk teeth, coins of Emperor Trajan in a

Сл. 2 – Привесци у облику фалуса и полумесеца у гробу женске индивидуе, гроб Г-5719, локалитет Пећине, јужна некропола (ДЦВ)

Fig. 2 – Phallic and crescent-shaped pendants in the burial of a female individual, grave G-5719, site Pećine, southern necropolis (DCV)

Чест саставни део крепундија у Вими-нацијуму су тзв. буле (*bullae*), привесци у виду две међусобно спојене конвексне калоте израђене од племенитих метала или легура бакра (кат. 13–15).⁵² Изворно, ради се о златним предметима апотропејског карактера који су даровани сло-

silver lamella, gold lamellas, hair, etc. have been discovered.⁵⁶ Until now, in Viminacium, bullae were found to contain branches, textile remains and hair,⁵⁷ but also a bead made of glass and a bronze earring (Cat. no. 14).

51 Carroll 2018, 106.

52 Stojić 2015, 3.

56 Faraone 2018, 81.

57 Stojić 2015, 49.

боднорођеној мушкој деци на дан именовања – *dies lustricus*.⁵³ Као такве, представљале су моћан симбол римске традиције и цивилизације, а дечаци су их носили до тренутка облачења *togae virilis*, на дан 15. или 16. рођендана, када су је заветовали на олтару боговима ларима.⁵⁴ Временом је била доживела многе трансформације, али оно што се није мењало је њен заштитни карактер. Најчешће се јављају у гробовима деце, али су полагане и уз одрасле индивидуе.⁵⁵

Поред тога што је сама по себи била амулет, била је могла да служи и као реципијент. Тако су у овим предметима широм Царства налажени суво грождје, трње, гранчица (коријандер?), људски млечни зуб, новац императора Трајана у сребрном лиму (ламели), златна ламела, длаке итд.⁵⁶ У Виминацијуму су до сада констатоване буле у којима су се налазиле гранчице, остаци тканине и власи косе,⁵⁷ али и перла од стакла, те наушница од бронзе (кат. 14).

Један број аутора сматра да су у животу девојчица лунуле (*lunulae*), полумесечасте привесци (кат. 15–17), имале улогу сличну оној коју су имале буле код дечака.⁵⁸ Лунула је најшире распрострањени и најдуже коришћени облик амулета у античком свету. Иконографске и археолошке потврде коришћења оваквих амајлија постоје још од периода старог Египта, где их не користе одрасли мушкарци, већ само деца и жене, а у неким случајевима су чак биле у функцији заштите животиња. У Грчкој се јављају од Микенског периода. Највећи број ипак датира из времена Принципата.⁵⁹

Some authors consider that in girls' lives, *lunulae*, the crescent-shaped pendants (Cat. nos. 15–17), played a role similar to those of *bullae* in boys' lives.⁵⁸ In the ancient world, crescents belong to the widest spread and the longest surviving pendant shapes. Iconographic and archaeological evidence for their use exists from the time of ancient Egypt, where they were not used by grown men, but only women and children, while in some cases they were even used for animal protection. In Greece, they appear from the Mycenaean period. However, the greatest number of finds can be dated into the time of the Principate.⁵⁹

In Roman times, crescents are represented as a part of women's material culture. They are encountered on the funerary *stellae* in Palmyra or in Fayum mummy portraits, but also in archaeological records, in graves of women and children. A detail from an early Roman comedy suggests that fathers used to give crescents to their daughters as birthday gifts. Sometimes, they were hung on horses' harnesses, which can be observed on Trajan's column in Rome. Basil, the bishop of Caesarea mentions "moon-shaped plates of gold, silver or cheaper material, which foolish old women fasten upon infants".⁶⁰

In the cemeteries of Viminacium, *lunulae* are not a frequent find and, therefore, it is not possible to speak about the widely spread custom of wearing crescent-shaped pendants, or at least the custom of depositing them as grave goods.⁶¹ Still, it can be concluded that, as a rule, they are encountered in burials of women and children (Fig. 2). Crescents imply symbolic connotations of the Moon, especially important for women since, during Antiquity, there was a belief that the menstrual cycle was synchronised with this heavenly body. In such a context, the

53 Harlow and Laurence 2002, 40.

54 Goette 1986; Sebesta 2001, 46.

55 Stojić 2015, 53.

56 Faraone 2018, 81.

57 Stojić 2015, 49.

58 Sebesta 2001, 46–48; Olson 2008, 144; Dasen 2009, 208; Berg 2012, 34.

59 Dasen 2015, 189.

58 Sebesta 2001, 46–48; Olson 2008, 144; Dasen 2009, 208; Berg 2012, 34.

59 Dasen 2015, 189.

60 Faraone 2018, 44–45.

61 Danković 2020b, 49.

У римско време се лунуле представљају као део материјалне културе жена на надгробним стелама у Палмири, или посмртним портретима у Фајуму, али се срећу и у археолошком запису, у гробовима жена и деце. Један детаљ из раноримске комедије сугерише да су очеви поклањали лунуле ћеркама као рођендански дар. Понекад су качене на орме коња, што се може видети на Трајановом стубу у Риму. Базилијус, бискуп Цезареје помиње „месецолике плочице од злата, сребра или јефтенијих материјала које будаласте старице везују за децу”.⁶⁰

На виминацијумским некрополама лунуле нису фреквентан налаз, тако да се не може говорити о широкој распрострањености обичаја ношења полумесечастих привезака, или барем распрострањености обичаја њиховог полагања уз преминуле.⁶¹ Ипак, може се закључити да се по правилу јављају у сахранама жена и деце (сл. 2). Лунула се позива на симболичке конотације месеца, посебно значајне за женски живаљ, будући да је у антици постојало веровање да је менструални циклус синхронизован са овим небеским телом. Полумесечаста привезак би тако спречавао компликације у овом погледу, док је код девојчица имао улогу осигуравања прве менструације, једног од најбитнијих догађаја у њиховом сазревању.⁶²

Напоменуто је да током 3. века амулети од ћилибара престају да буду везани искључиво за децу, већ се јављају и уз одрасле индивидуе женског пола. Та чињеница само је један од појавних облика феномена појачане потребе становника Виминацијума за профилактичким амулетима у овом периоду. Вероватан разлог су несигурна и тескобна времена праћена епидемијама куге, упадима варвара и грађанским ратовима након побуна узурпатора. Због свега наведеног су људи, у немогућности да утичу на своје судбине,

60 Faraone 2018, 44–45.

61 Danković 2020b, 49.

62 Dasen 2015, 190.

crescent would prevent complications in this regard, while securing the first period of young girls, one of the most important events during their maturation.⁶²

It was mentioned that, during the 3rd century, amber amulets ceased to be connected to children exclusively, but they were also used by adult females. This is just one among many aspects of a phenomenon characterised by a heightened need for prophylactic amulets in Viminacium in this period. The most likely reason for such a situation was insecure and turbulent times accompanied by plague epidemics, Barbarian raids, and civil wars after usurper mutinies. Because of all of this, incapable of influencing their fates, people pinned their hopes on supernatural entities. The appearance of new amulet types became symptomatic, doubtless made by, or under the supervision of, skilled magicians.

As was already shown in the example of beads, the staring eye played the role of turning away evil/evil glares or the so-called “evil eye”. Frontal-facing images were used with the same idea.⁶³ Among the most famous amulets of such a kind are certainly those modelled in the shape of Gorgon’s, more precisely Medusa’s face (Cat. no. 28). The apotropaic power of this creature has its roots in Greek mythology, since Perseus used the head of the decapitated Medusa to petrify numerous opponents that denied him hospitality, plotted against him because of his marriage to Andromeda, and persecuted his mother.⁶⁴ It is interesting that in all of these stories, the look of the dead Gorgon is used to fight the animal instincts of men, while it does not influence women.⁶⁵ This circumstance makes objects with the image of Medusa convenient for protecting women, as well as their reputation and morals.⁶⁶

62 Dasen 2015, 190.

63 Faraone 2018, 70.

64 Срејовић, Цермановић 2004, 338.

65 Milovanović, Anđelković Grašar 2017, 168.

66 Milovanović, Anđelković Grašar 2017, 175.

полагали наде у натприродне ентитете. Симптоматично је појављивање нових типова амулета, ван сваке сумње рађених од стране, или под надзором, магова од стране.

Као што је показано на примеру перли, зуреће око је имало улогу скретања злог/завидног погледа или ти „урокљивог ока”, а са истим циљем су коришћени фронтални прикази лица.⁶³ Међу најпознатијим таквим амулетима су свакако они моделовани у виду Горгоне, тачније Медузе (кат. 28). Апотропејска моћ овог бића има корене у грчкој митологији, где је Персеј користио Медузину одрубљену главу да би окаменио бројне противнике који су му ускратили гостопримство, ковали заверу због брака са Андромедом и прогањали мајку.⁶⁴ Занимљиво је да у свим овим причама мртви поглед Горгоне служи за борбу против животињских нагона код мушкараца, док на жене нема утицаја.⁶⁵ Таква околност чини предмете с представом Медузе погодним за заштиту жена, али и њиховог угледа и морала.⁶⁶

Кружни амулети с представом одсечене главе Горгоне имају дугу традицију у антици и веома су популарни већ у раном грчком свету, у архаичном периоду. *Gorgoneia*, што је име под којима су познати, се у римском периоду срећу на малим дисковима од злата, али и на већим медаљонима, на гемама од црвеног јасписа или у високом рељефу у кости и гагату.⁶⁷ Поред привезака (кат. 28),⁶⁸ на виминацијумским некрополама откривене су и наушнице са уметнутим камејама, моделованим у виду Медузине главе.⁶⁹

Circular amulets of Gorgon's decapitated head have a long tradition in Antiquity and they were already popular in the early Greek world, in the Archaic period. In Roman times, *Gorgoneia*, which was the name by which they were known, are encountered on small discs made of gold, but also on larger medallions, gems made of red jasper or in deep relief, carved in bone or jet.⁶⁷ In the Viminacium cemeteries, besides pendants (Cat. no. 28),⁶⁸ there are also earrings with inlaid cameos modelled in the shape of Medusa's head.⁶⁹

In the context of the story of pendants with frontally depicted faces discovered in Viminacium, anthropomorphic amulets from the 3rd century are of special interest (Cat. nos. 1–3). They always represent parts of necklaces consisting of beads of different shapes and colours, some of them made of materials that possess magical features *per se*. *Bullae* are parts of three such strings. Although simplified, this form of necklace can be considered an evolved continuation of the *crepundia* tradition.⁷⁰

Amulets themselves were also made of materials with prophylactic features (Cat. no. 2 of jet, Cat. no. 3 of amber), but when it is not the case, an amulet made of bone (Cat. no. 1) was dyed green, possibly with the idea of it gaining certain magical powers.⁷¹ The creatures represented are of grotesque forms, with pointy ears, high lifted hair buns, conical hats, in one case even with a snout (?), etc. Such an appearance, along with the choice of exotic materials, certainly contributed to the general “weirdness” of these pendants, and their efficiency as well.

63 Faraone 2018, 70.

64 Срејовић, Цермановић 2004, 338.

65 Milovanović, Anđelković Grašar 2017, 168.

66 Milovanović, Anđelković Grašar 2017, 175.

67 Faraone 2018, 40–41.

68 Погледати и кат. 17 у прилогу „Накит и фибуле” у оквиру овог зборника (Миловановић, Реџић, XX).

69 Погледати кат. 4 у прилогу „Накит и фибуле” оквиру овог зборника (Миловановић, Реџић, XX).

67 Faraone 2018, 40–41.

68 See also Cat. no. 17 in the paper “Jewellery and brooches” in this publication, (Milovanović, Redžić, XX).

69 See also Cat. no. 4 in the paper “Jewellery and brooches” in this publication, (Milovanović, Redžić, XX).

70 Milovanović, Danković 2020, 132.

71 Milovanović, Danković 2020, 133.

У контексту приче о амајлијама с фронтално приказаним лицима на простору Виминацијума, посебно су интересантни антропоморфни амулети који се јављају током 3. века (кат. 1–3). Увек су саставни делови огрлица компонованих од перли различитих облика и боја, од којих су неке израђене од материјала који сами по себи имају магијска својства. Буле су саставни део три такве ниске. Овакав изглед огрлица може се посматрати као еволуирани, иако поједностављени, наставак традиције *crepundia*.⁷⁰

Сами амулети су такође израђени од материјала с профилактичким карактеристикама (кат. 2 од гагата, кат. 3 од ћилибара), а када то није случај, амулет од кости (кат. 1) је обојен у зелено, вероватно са идејом да на тај начин добије извесне магијске моћи.⁷¹ Представљена бића су гротескних форми, са шиљатим ушима, високим пунђама, купастим капама, у једном случају с њушком(?) итд. Овакав изглед, уз избор егзотичних материјала, свакако је доприносио свеукупној „чудности“ привезака, а самим тим и њиховој делотворности.

Будући да антропоморфни амулети не поседују специфичне атрибуте који би омогућили њихову идентификацију, не може се закључити више од тога да се ради о демонима и божанствима позајмљеним из различитих, највероватније источњачких, религија. Међутим, још један тип амулета који становници Виминацијума употребљавају у периоду 3. века, може представљати путоказ ка решењу те загонетке. Ради се о ламелама (*lamellae*, кат. 24–26), свицима од златног и сребрног лима, исписаним магијским текстовима и симболима.

На магијској ламели, откривеној у гробу четворогодишњег детета на североисточној некрополи Виминацијума (кат. 24), у 11 колона

Since anthropomorphic amulets do not possess specific attributes that would enable their identification, it is not possible to conclude more than the simple fact that they represent demons and deities borrowed from different, most likely Eastern, religions. However, another amulet type used by inhabitants of Viminacium during the 3rd century could represent a clue towards solving this riddle. These are lamellas (*lamellae*, Cat. nos. 24–26), scrolls made of gold or silver metal sheets, containing magical texts and symbols.

On a magic lamella discovered in the north-eastern Viminacium cemetery, in the grave of a four-year-old child (Cat. nos. 24), names of different demons and deities were carved in eleven columns. Some of the mentioned entities are *Thôbarrabau*, *Semeseilam*, *Sesengenpharange*, and *Sasibêl*, connected to Aramaic, Syrian, Phoenician, Hebrew and Egyptian religious and magical substrates, and all of them are summoned to protect the amulet carrier.⁷² The use of the Greek alphabet and Greek versions of names is not surprising, given that during the Roman Empire, the Greek language was mandatory when making textual amulets, as well as in collecting and transferring recipes and instructions for numerous other forms of magical practice.⁷³

Since anthropomorphic amulets and lamellas represent parts of the same magical concept, it was suggested that these were basically the same ideas and creatures expressed through different media.⁷⁴

Magical lamellas were worn as scrolls within tubular capsules made of bronze or silver (Cat. nos. 21–23) and, in rare cases, of gold (*phylacteria*). The custom of writing down names on gold plates – later to be rolled up and worn in metal cases around one's neck, originated from the Phoenicians, later taken on by the Greeks. They are sometimes empty, indicating that texts were presumably written on perishable materials, or maybe that the contents were organic or mineral

70 Milovanović, Danković 2020, 132.

71 Milovanović, Danković 2020, 133.

72 Korać, Ricl 2017, 164–170.

73 Faraone 2018, 8.

74 Milovanović, Danković 2020, 139.

урезана су имена разних демона и божанстава грчким писмом. Нека од споменутих бића су *Thôbarrabau*, *Semeseilam*, *Sesengenpharange* и *Sasibêl*, који се везују за арамејске, сиријске, феничанске, хебрејске и египатске религијско-магијске супstrate, а сви су позвани да заштите носиоца амулета.⁷² Употреба грчког алфавета и грчких верзија имена не изненађује када се зна да је у периоду Римског царства грчки језик био обавезан у изради текстуалних амулета, као и у прикупљању и преношењу рецепата и упутстава за бројне друге видове магијске праксе.⁷³

Будући да су антропоморфни амулети и ламеле део идентичних магијских концепата, предложено је да се заправо ради о истим идејама и бићима израженим кроз различите медије.⁷⁴

Магијске ламеле су ношене савијене унутар тубуларних капсула од бронзе и сребра (кат. 21–23), а у ретким случајевима од злата (*phylacteria*). Обичај записивања имена богова на златне плочице – које би затим биле смотане и ношене у металним кутијицама око врата – потиче још од Феничана, од којих су га преузели Грци. Некада су празни, што упућује на исписивање текстова на пропадљивим материјалима, или можда похрањивање органских или минералних супстанци. Такве претпоставке потврђују хематит, смола, пчелињи восак и сумпор, откривени у неким од тубулуса.⁷⁵

Последњи податак нас упућује на закључак да су амулети и други материјални елементи магијске праксе били далеко шира и распотрањенија категорија него што то можемо да сагледамо у археолошком запису, али да због пропадљивости органских материја нису сачувани до данашњих дана. Савршени пример представља последњи предмет у овом прегледу (кат. 29), керамички лонац у коме су гашени дрвени штапићи.

72 Korać, Rici 2017, 164–170.

73 Faraone 2018, 8.

74 Milovanović, Danković 2020, 139.

75 Faraone 2018, 80–81.

substances. Such hypotheses are confirmed with finds of hematite, resin, beeswax, or sulphur, discovered in some of the tubuli.⁷⁵

Such a possibility indicates that amulets and other material elements of magical practice were a much broader and more widespread category than we can comprehend from just the archaeological record. Due to the decomposition of organic materials, they did not remain preserved until the present day. A perfect example is the last artefact presented in this overview (Cat. no. 29), a ceramic pot in which wooden sticks were placed. They remained preserved under a fortunate set of circumstances, since they were discovered within a lead sarcophagus (Fig. 3). In this way, an up-to-date unknown ritual was observed, the deciphering of which will be a task for the future.

75 Faraone 2018, 80–81.

Очувани су срећним сплетом околности, будући да су откривени унутар саркофага од олова (сл. 3). На овај начин сагледан је један до сада непознати ритуал, чије одгонетање тек предстоји.

Сл. 3 – Саркофаг од олова са приложеним лонцем и гашеним штапићима, гроб Г-2612, локалитет Више гробаља, site Više grobalja, јужна некропола (ДЦВ)

Fig. 3 – Lead sarcophagus with a ceramic pot and wooden sticks in it, grave G-2612, site Više grobalja, southern necropolis (DCV)

КАТАЛОГ / CATALOGUE

1. Огрлица са антропоморфним амулетом

Рит, гроб Г-79

Кост, стакло, гагат, ћилибар, сребро, резање, урезивање, глачање

Димензије привеска: 2,9 x 2,1 cm; дужина перли: од 0,2 до 1,7 cm

ДЦВ, Ц-2008

Средина 3. века

Огрлица састављена од 42 перле од стакла, гагата и ћилибара, мале сребрне алке и коштаног привеска. Привезак је у виду фронталне бисте антропоморфног бића, са урезаним очима, орловским носем и широким устима. Чело је високо и наборано, а уши шиљате. На врху главе је перчин испред кога се налази перфорација за качење. Привезак је бојен у зелено.

Објављено: Milovanović, Danković 2020, 129, Fig. 5.

1. Necklace with an anthropomorphic amulet

Rit, grave G-79

Bone, glass, jet, amber, silver, cutting, engraving, polishing

Dimensions of the amulet: 2.9 x 2.1 cm, lengths of beads: from 0.2 to 1.7 cm

DCV, C-2008

The middle of the 3rd century

Necklace comprised of 42 glass, jet, and amber beads, a small silver loop, and a bone pendant. The pendant depicts the bust of a frontal-faced anthropomorphic being, with incised eyes, an aquiline nose, and a broad mouth. The forehead is high and wrinkled, while the ears are pointed. A topknot is placed on the top of the head, and in front of it, there is a perforation for hanging. The pendant is dyed green.

Published: Milovanović, Danković 2020, 129, Fig. 5.

2. Огрлица са антропоморфним амулетом

Пиривој, гроб Г-288

Гагат, стакло, камен, ћилибар, резање, урезивање, глачање

Димензије привеска: 2,3 x 1,7 cm; дужина перли: од 0,1 до 3,2 cm

ДЦВ, Ц-838

Средина 3. века

Огрлица састављена од 68 перли од стакла, камена, гагата и ћилибара, и привеска од гагата. Привезак је у виду фронталне бисте антропоморфног бића, са урезаним, сумарно представљеним цртама лица. Обрве, очи, нос(?) и уста су изведени урезима испуњеним белом инкрустацијом. На глави је представљена шиљата капа, са вертикалном линијом на предњој страни која је дели на две половине. Перфорација за качење се пружа од једне до друге стране главе, на местима где би требало да се налазе уши.

Објављено: Milovanović, Danković 2020, 129, Fig. 4.

2. Necklace with an anthropomorphic amulet

Pirivoj, grave G-288

Jet, glass, stone, amber, cutting, engraving, polishing

Dimensions of the amulet: 2.3 x 1.7 cm, lengths of beads: from 0.1 to 3.2 cm

DCV, C-838

The middle of 3rd century

Necklace comprised of 68 glass, stone, amber, and jet beads, and a jet pendant. The pendant depicts the bust of a frontal-faced anthropomorphic being, with incised casually represented facial features. Eyebrows, eyes, nose(?), and mouth are executed with grooves filled in with white-coloured incrustation. On the top of the head, a pointed hat is represented, including a vertical incision in the front dividing it into two halves. Perforation for hanging runs from side to side of the head, in places where ears should be.

Published: Milovanović, Danković 2020, 129, Fig. 4.

3. Огрлица са антропоморфним амулетом

Рит, гроб Г-121

Ћилибар, стакло, гагат, камен, злато, кост, резање, урезивање, глачање

Димензије амулета: 3,3 x 1,8 cm; дужина перли: од 0,3 до 2,8 cm

ДЦВ, Ц-2416, Ц-2418

Друга половина 3. века

Огрлица састављена од 105 перли од стакла, гагата, камена, златног лима и кости, и привеска од ћилибара. Привезак је у виду фронталне бисте антропоморфног бића. Црте лица су тешко препознатљиве, и то само на левом делу главе, што је последица хабања насталог приликом трљања амулета. Глава је издужена и на врху се вероватно на-

Length of pendants: from 0.8 to 8.1 cm

DCV, C-13964

2nd – 3rd century

A child's necklace – amulet string (*crepundia*). It consists of several items made of different materials: 3 perforated sea snails, perforated seashell, a canine finger bone with a claw, wing bones of a bird, two glass and a stone bead, a perforated bronze object, a bronze hoop, a bronze bell, an iron bell, an iron key, an iron arrowhead, and an iron object.

Unpublished.

5. Огрлица од разноврсних привезака – крепундија

Више Гробаља, гроб Г-2267

Шкољка, стакло, бронза, кост

Дужина привезака: од 1,1 до 6 cm

ДЦВ, Ц-12583–12586, 12588

2–3. век

Дечја огрлица – ниска са амулетима (*crepundia*). Чини је више предмета од различитих материјала: 24 љуштуре морских шкољки, перфорирани морски пуж, две ребрасте перле од жућкастог и тамноплавог стакла, ливени бронзани предмет у облику алке елипсоидног пресека са четири квржице (грануле или бобице) на спољном делу, перфорирани бронзани новац (2–3. век).

Објављено: Milovanović 2016, 107–116, sl. 10; РЛГС 2018, 307, кат. 2.

5. Necklace made of various pendants – *crepundia*

Više grobalja, grave G-2267

Shell, glass, bronze, Bone

Length of pendants: from 1.1 to 6 cm

DCV, C-12583–12586, 12588

2nd – 3rd century

A child's necklace – amulet string (*crepundia*). It consists of several items made of different materials: 24 seashells, perforated sea snail, two ribbed beads made of yellow and dark blue glass, moulded bronze item shaped like an elliptic ring with four bulbs (granules or berries) on the outer part, perforated bronze coins (2nd – 3rd century).

Published: Milovanović 2016, 107–116, Fig. 10; RLCS 2018, 307, Cat. no. 2.

6. Амунет од животињског зуба

Више гробаља, гроб Г1-Х

Кост, урезивање, бушење

Дужина: 7,9 см

ДЦВ, Ц-12411

2. век

Привезак од зуба медведа, украшен урезаним цртама, тако да подсећа на облик рибе. У средишњем делу налази се перфорација за качење.

Необјављено.

6. Animal tooth amulet

Više grobalja, grave G1-X

Bone, engraving, piercing

Length: 7.9 cm

DCV, C-12411

2nd century

Amulet made of bear tooth, decorated with incised lines, so it resembles a fish. In the central part, there is a perforation for hanging.

Unpublished.

7. Амунет од животињског зуба

Амфитеатар, квадрат I/8

Кост, бушење

Дужина: 7,2 см

ДЦВ, Ц-4343

2–3. век

Привезак од зуба дивље свиње. На доњем крају се налази перфорација за качење.

Необјављено.

7. Animal tooth amulet

Amphitheatre, square I/8

Bone, piercing

Length: 7.2 cm

DCV, C-4343

2nd – 3rd century

Amulet made of wild boar tooth. At the bottom end, there is a perforation for hanging.

Unpublished.

8. Звоно

Рит, објекат 3

Бронза, гвожђе, ливење

Висина: 6,3 cm, пречник: 4,7 cm

ДЦВ, Ц-776

3. век

Бронзано звоно са гвозденим клатном. Кроз звоно је провучена вишеструко увијена бронзана жица, која је служила за качење.

Необјављено.

8. Bell

Rit, building 3

Bronze, iron, casting

Height: 6.3 cm, diameter: 4.7 cm

DCV, C-776

3rd century

Bronze bell with an iron clapper. Multiple twisted bronze wire is drawn through the bell, and it served for hanging.

Unpublished.

9. Звоно

Пећине, гроб Г-5865

Бронза, ливење

Висина: 1,1 cm, пречник: 1,4 cm

ДЦВ, Ц-14065

3. век

Бронзано калотасто звоно. Украшено је урезаним паралелним хоризонталним линијама.

Необјављено.

9. Bell

Pećine, grave G-5865

Bronze, casting

Height: 1.1 cm, diameter: 1.4 cm

DCV, C-14065

3rd century

Bronze, semi-globular bell. It is decorated with incised parallel, horizontal lines.

Unpublished.

10. Звоно

Пиривој, сонда 6

Бронза, ливење

Висина: 1,6 cm, пречник: 2,4 cm

ДЦВ, Ц-291

2–3. век

Бронзано звоно са клатном. Кроз звоно је провучена вишеструко намотана бронзана жица, која је служила за качење.

Необјављено.

10. Bell

Pirivoj, trench 6

Bronze, casting

Height: 1.6 cm, diameter: 2.4 cm

DCV, C-291

2nd – 3rd century

Bronze bell with a clapper. Multiple twisted bronze wire is drawn through the bell, and it served for hanging.

Unpublished.

11. Звоно

Над Клепечком, објекат 23

Бронза, гвожђе, ливење, урезивање

Висина: 3,1 cm, пречник: 4,2 cm

ДЦВ, Ц-869

2–3. век

Бронзано калотасто звоно са гвозденим клатном. На врху се налази остатак жичане петље. Украшено је урезаним концентричним кружницама.

Необјављено.

11. Bell

Nad Klepečkom, building 23

Bronze, iron, casting, engraving

Height: 3.1 cm, diameter: 4.2 cm

DCV, C-869

2nd – 3rd century

Bronze semi-globular bell with an iron clapper. At the top, there are remains of an iron hoop. The bell is decorated with incised concentric circles.

Unpublished.

12. а–с. Перле с „урокљивим оком“

12. а–с. “Evil eye” beads

а. Више гробаља, гроб Г-2260

Стакло

Пречник: 1 cm

ДЦВ, Ц-12561

2. век

Лоптаста перла од стакла црвене боје са три жута окца.

Необјављено.

а. Više grobalja, grave G-2260

Glass

Diameter: 1 cm

DCV, C-12561

2nd century

Globular bead, made of red glass with three yellow eyes.

Unpublished.

b. Више гробаља, гроб Г-2456

Стакло

Пречник: 3,4 cm

ДЦВ, Ц-13531

4. век

Лоптаста перла од стакла плаве боје са пет окаца плаво-беле боје.
Необјављено.

b. Više grobalja, grave G-2456

Glass

Diameter: 3.4 cm

DCV, C-13531

4th century

Globular bead, made of blue glass with five blue-and-white eyes.
Unpublished.

c. Више гробаља, гроб Г-2276

Стакло

Пречник: 0,9 cm

ДЦВ, Ц-12787

2–4. век

Лоптаста перла од стакла црне боје са окцем жуте боје.
Необјављено.

c. Više grobalja, grave G-2276

Glass

Diameter: 0.9 cm

DCV, C-12787

2nd – 4th century

Globular bead, made of black glass with a yellow eye.
Unpublished.

13. Привезак – була

Пиривој, гроб Г-119

Бронза, искуцавање

Димензије: 3,5 x 3 cm

ДЦВ, Ц-295

2–3. век

Привезак од бронзаног лима (*bulla*) који се састоји од два спојена калотаста дела и тракасте петље за качење. Руб једне калоте је на зубљен и преклопљен је преко друге, спајајући их на тај начин. Петља за качење је профилисана.

Необјављено.

13. Pendant – *bulla*

Pirivoj, grave G-119

Bronze, embossing

Dimensions: 3.5 x 3 cm

DCV, C-295

2nd – 3rd century

Bronze foil pendant (*bulla*) consisting of two joined semi-globular parts and a ribbon hanging loop. The edge of one of the halves is jagged and folded over the other half, thus joining them. The hanging loop is profiled.

Unpublished.

14. Привезак – була

Пиривој, сонда 51

Бронза, искуцавање

Димензије: 3,5 x 3,1 cm

ДЦВ, Ц-1478

2–4. век

Привезак од бронзаног лима (*bulla*) који се састоји од два спојена калотаста дела и тракасте петље за качење. Руб једне калоте је на зубљен и преклопљен је преко друге, спајајући их на тај начин. Унутар буле налазили су се фрагменти наушнице од бронзане жице са стакленом перлом.

Необјављено.

14. Pendant – *bulla*

Pirivoj, trench 51

Bronze, embossing

Dimensions: 3.5 x 3.1 cm

DCV, C-1478

2nd – 4th century

Bronze foil pendant (*bulla*), consisting of two joined semi-globular parts and a ribbon hanging loop. The edge of one of the halves is jagged and folded over the other half, thus joining them. Inside of the *bulla* fragments of a bronze earring with glass bead were placed.

Unpublished.

15. Привезак – була

Пиривој, гроб Г-236

Бронза, искуцавање

Димензије: 2,9 x 1,9 cm

ДЦВ, Ц-696

2–3. век

Привезак од бронзаног лима (*bulla*) који се састоји од два спојена калотаста дела и тракасте петље за качење. Руб једне калоте је на зубљен и преклопљен је преко друге, спајајући их на тај начин.

Необјављено.

15. Pendant – *bulla*

Pirivoj, grave G-236

Bronze, embossing

Dimensions: 2.9 x 1.9 cm

DCV, C-696

2nd – 3rd. century

Bronze foil pendant (*bulla*), consisting of two joined semi-globular parts and a ribbon hanging loop. The edge of one of the halves is jagged and folded over the other half, thus joining them.

Unpublished.

16. Привезак – лунула

Пећине, гроб Г-2398

Сребро, искуцавање

Димензије: 2 x 1,9 cm

ДЦВ, Ц-13414

4. век

Привезак у облику лунуле, израђен од сребрног лима. Састоји се од полумесечастог дела и тракасте петље за качење.

Необјављено.

16. Pendant – *lunula*

Pećine, grave G-2398

Silver, embossing

Dimensions: 2 x 1.9 cm

DCV, C-13414

4th century

Lunular pendant, made of silver foil. It consists of a crescent part and a ribbon hanging loop.

Unpublished.

17. Привезак – лунула

Пећине, гроб Г-5719

Сребро, искуцавање

Димензије: 1,9 x 2 cm

ДЦВ, Ц-13688

3–4. век

Привезак у облику лунуле, израђен од сребрног лима. Састоји се од полумесечастог дела и тракасте петље за качење.

Објављено: РЛГС 2018, 308–309, кат. 6.

17. Pendant – *lunula*

Pećine, grave G-5719

Silver, embossing

Dimensions: 1.9 x 2 cm

DCV, C-13688

3rd – 4th century

Lunular pendant, made of silver foil. It consists of a crescent part and a ribbon hanging loop.

Published: RLCS 2018, 308– 309, Cat. no. 6.

18. Привезак – фалус

Пећине, гроб Г-5719

Сребро, искуцавање

Дужина: 1,9 cm

ДЦВ, Ц-13688

3–4. век

Сребрни привезак у облику фалуса, са прстенастом алком за качење.

Објављено: РЛГС 2018, 308, кат. 4.

18. Pendant – phallus

Пећине, grave G-5719

Silver, embossing

Length: 1.9 cm

DCV, C-13688

3rd – 4th century

Silver phallic pendant, with an annular hanging loop.

Published: RLCS 2018, 308, Cat. 4.

19. Привезак – фалус

Рит, укуп 1

Бронза, ливење

Дужина: 3 cm

ДЦВ, Ц-1968

3. век

Бронзани привезак у облику фалуса, са тракастом петљом за качење.

Необјављено.

19. Pendant – phallus

Rit, pit 1

Bronze, casting

Length: 3 cm

DCV, C-1968

3rd century

Silver phallic pendant, with a ribbon hanging loop.

Unpublished.

20. Представа фалуса на керамичкој посуди

Амфитеатар, квадрат ВС/7

Керамика, витло, калуп

Пречник обода: 7 cm

ДЦВ, А-3185

Средина 2 – средина 3. века

Фрагмент посуде (пехар) овоидног реципијента. Израђена је од добро пречишћене глине сиве боје печења, а површина је превучена сивим фирнисом. Обод је украшен жлебовима. На спољној страни реципијента је аплицирана представа фалуса.

Необјављено.

20. Representation of phallus on a pottery vessel

Amphitheatre, square BC/7

Pottery, wheel-thrown, mould

Rim diameter: 7 cm

DCV, A-3185

The middle of the 2nd – the middle of the 3rd century

Shard of a pottery vessel (beaker) with an ovoid recipient. It is made of refined clay, with a grey firing colour, and the surface is covered with grey varnish. The rim is decorated with grooves. On the outer wall of the recipient, the representation of phallus is applied.

Unpublished.

21. Тубулус – капсула

Пећине, гроб Г-5754

Бронза, искуцавање

Дужина: 4,1 cm

ДЦВ, Ц-13732

око 350. године н. е.

Привезак – амулет од бронзаног лима, петоугаоног пресека. Са обе стране је био затворен кружним бронзаним плочицама, од којих је једна и даље на месту. Унутар тубулуса налазиле су се сребрна и златна фолија (кат. 25 и 26).

Објављено: Korać, Riel 2017, 170.

21. Tubulus – capsule

Pećine, grave G-5754

Bronze, embossing

Length: 4.1 cm

DCV, C-13732

Ca. 350 CE

Pendant – amulet made of bronze foil, pentagonal-sectioned. On both ends, it was closed with circular bronze plates, one of which is still in place. Inside of the tubulus silver and gold sheets were placed (Cat. 25 and 26).

Published: Korać, Ricl 2017, 170.

22. Тубулус – капсула

Рит, гроб Г-51

Сребро, искуцавање

Дужина: 2,7 cm

ДЦВ, Ц-1672

3. век

Привезак – амулет од сребрног лима, цилиндричног облика, са једном целом и две фрагментоване тракасте петље за качење. Са обе стране је био затворен кружним сребрним плочицама, од којих је једна и даље на месту. Унутар тубулуса налазила се златна фолија (кат. 24).

Објављено: Korać, Ricl 2017, 164

22. Tubulus – capsule

Rit, grave G-51

Silver, embossing

Length: 2.7 cm

DCV, C-1672

3rd century

Cylindrical pendant – amulet, made of silver foil, cylinder-shaped, with one fully preserved and two fragmented ribbon hanging loops. On both ends, it was closed with circular silver plates, one of which is still in place. Inside of the tubulus a gold sheet was placed (Cat. 24).

Published: Korać, Ricl 2017, 164.

23. Тубулус – капсула

Пиривој, гроб Г-304

Сребро, искуцавање

Дужина: 4,1 cm

ДЦВ, Ц-882

2–3. век

Привезак – амулет од сребрног лима, цилиндричног облика, са две тракасте петље за качење и два кружна дела за затварање са обе стране.

Објављено: РЛГС 2018, 309, кат. 7.

23. Tubulus – capsule

Pirivoj, grave G-304

Silver, embossing

Length: 4.1 cm

DCV, C-882

2nd – 3rd century

Cylindrical pendant – amulet, made of silver foil, with two ribbon hanging loops. On both ends, it was closed with circular silver plates.

Published: RLCS 2018, 309, Cat. no. 7.

24. Плочица са магијским текстом – ламела

Рит, гроб Г-51

Злато, искуцавање, урезивање

Димензије: 4,6 x 2,9 cm

ДЦВ, Ц-1672

3. век

Златна фолија правоугаоног облика са магијским текстом (*lamella*), са урезаним натписом на старогрчком. Фолија је пронађена у цилиндричном привеску-тубулусу од бронзаног лима, увијена у свитак.

Објављено: Korać, Rici 2017, 164–170; РЛГС 2018, 309, кат. 8.

24. Tablet with magical inscription – *lamella*

Rit, grave G-51

Gold, embossing, engraving

Dimensions: 4.6 x 2.9 cm

DCV, C-1672

3rd century

Rectangular golden foil (*lamella*) with a magical inscription in old Greek. The foil was found rolled into a scroll inside of a bronze cylindrical container.

Published: Korać, Ricl 2017, 164–170; RLCS 2018, 309, Cat. no. 8.

25. Плочница са магијским текстом – ламела

Пећине, гроб Г-5754

Сребро, искуцавање, урезивање

Димензије: око 3,7 x 2,8 cm

ДЦВ, Ц-13732

око 350. године н. е.

Сребрна фолија правоугаоног облика (*lamella*) са низом магијских симбола непознатог значења (*χαρακτῆρες*). Пронађена је у бронзаном тубулусу петоугаоног пресека (кат. 21), увијена у свитак. Унутар ње се налазила још једна, златна ламела (кат. 26).

Објављено: Korać, Ricl 2017, 170–174; РЛГС 2018, 310, кат. 9.

25. Tablet with magical inscription – *lamella*

Pećine, grave G-5754

Silver, embossing, engraving

Dimensions: ca. 3.7 x 2.8 cm

DCV, C-13732

Ca. 350 CE

Rectangular silver foil (*lamella*) with incised magical symbols of unknown meaning (*χαρακτῆρες*). It was found inside of a bronze pentagonal container (Cat. no. 21), rolled into a scroll, together with another, gold tablet (Cat. no. 26).

Published: Korać, Ricl 2017, 170–174; RLCS 2018, 310, Cat. no. 9.

26. Плочница са магијским текстом – ламела

Пећине, гроб Г-5754

Злато, искуцавање, урезивање

Димензије: око 3,9 x 2,4 cm

ДЦВ, Ц-13732

око 350. године н. е.

Златна фолија правоугаоног облика (*lamella*) са низом магијских симбола непознатог значења (*χαρακτῆρες*). Пронађена је у бронзаном тубулусу петоугаоног пресека (кат. 21), увијена у свитак, унутар још једне, сребрне ламеле (кат. 25).

Објављено: Korać, Ricl 2017, 170–174; РЛГС 2018, 310, кат. 9.

26. Tablet with magical inscription – *lamella*

Pećine, grave G-5754

Gold, embossing, engraving

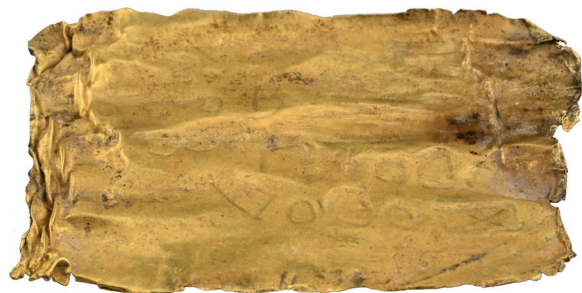
Dimensions: ca. 3.9 x 2.4 cm

DCV, C-13732

Ca. 350 CE

Rectangular gold foil (*lamella*) with incised magical symbols of unknown meaning (*χαρακτῆρες*). It was found inside of a bronze pentagonal container (Cat. no. 21), rolled into a scroll. Inside of it, there was another, gold tablet (Cat. no. 26), together with another, silver tablet (Cat. no. 25).

Published: Korać, Ricl 2017, 170–174; RLCS 2018, 310, Cat. no. 9.

27. Привезак – Херкулова батина

Више гробаља, гроб Г1-2762

Кост, токарски струт, урезивање, бушење

Дужина: 7,2 cm

ДЦВ, Ц-14226

3. век

Привезак – амулет од кости, у виду Херкулове батине. На једном крају се налази прстенаста алка за качење.

Необјављено.

27. Pendant – Hercules' club

Više grobalja, grave G1-2762

Bone, lathe, engraving, piercing

Length: 7.2 cm

DCV, C-14226

3rd century

Bone pendant – amulet, shaped in the form of a Hercules' club. On one end there is an annular hanging loop.

Unpublished.

28. Привезак – медаљон

Пиривој, гроб Г-134

Злато, драги камен, ливење, жлебљење, проламање, урезивање.

Дужина: 2,2 cm; ширина 1,5 cm

ДЦВ, Ц-352

3. век

Медаљон се састоји од камеје уметнуте у овалну касету од златног лима са хоризонталним оквиром, орнаментисаним палметама, изведеним жлебљењем и проламањем. На камеји од плаво-белог драгог камена (опал) у високом рељефу представљена је глава Медузе. Коса је приказана урезаним линијама. На врху медаљона налази се жлебљена алка за качење.

Објављено: Milovanović, Anđelković Grašar 2017, 174, Fig. 15; РЛГС 2018, 322, кат. 39; Milovanović 2018, 126, Fig. 28.

28. Pendant – medallion

Pirivoj, grave G-134

Gold, precious stone, casting, fluting, piercing, engraving.

Length: 2.2 cm, width: 1.5 cm

DCV, C-352

3rd century

The medallion consists of a cameo embedded in the oval cassette made of gold metal sheet with a horizontal frame, decorated with palmettes made by fluting and piercing. There is a Medusa head on the cameo made of blue and white gemstone (opal) in high relief. The hair is represented by engraved lines. A ribbed ribbon hanging loop is on the top of the medallion.

Published: Milovanović, Anđelković Grašar 2017, 174, Fig. 15; RLCS 2018, 322, Cat. no. 39; Milovanović 2018, 126, Fig. 28.

29. Лонац

Више гробаља, гроб Г-2612

Керамика, витло

Висина: 12,4 cm, пречник обода: 10 cm, пречник дна: 5,2 cm

ДЦВ, Ц-13899

2–3. век

Керамички лонац коничног реципијента и равног дна. Израђена је од добро пречишћене глине сиве боје печења. Унутар лонца се налазило пет дрвених штапића, нагорелих са једне стране.

Необјављено.

29. Pot

Više grobalja, grave G-2612

Pottery, wheel-thrown

Height: 12.4 cm, rim diameter: 10 cm, bottom diameter: 5.2 cm

DCV, C-13899

2nd – 3rd century

Ceramic pot with a conical recipient and a flat bottom. It is made of clay with a grey firing colour. Inside of the pot, five wooden sticks, kindled on one end, were found.

Unpublished.

СКРАЋЕНИЦЕ / ABBREVIATIONS

ДЦВ / DCV = Документациони центар Вими-
нацијум / Documentation Center Viminacium

РЛГС 2018 = RLCS 2018

*Римски лимес и градови на тлу Србије/Roman
Limes and Cities on the Territory of Serbia*, М. Ко-
раћ, С. Поп-Лазич (ур.), Српска академија на-
ука и уметности, Археолошки институт, Бео-
град 2018 = *Roman limes and cities on the territory
of Serbia*, М. Korać, S. Pop-Lazić (eds.), Serbian
Academy of Sciences and Arts, Archaeological
institute, Belgrade 2018.

ИЗВОРИ / SOURCES:

Pliny, NH

Pliny the Elder, *The Natural History*, H.T. Riley
(trans.), H. G. Bohn, London 1855.

Solin, De Mir. M.

Gaius Iulius Solinus, *De mirabilibus Mundi*,
The Polyhistor (trans. by A. Apps), PhD thesis,
Macquarie University, 2011.

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY:

Berg 2002 – R. Berg, Wearing wealth. *Mundus
muliebris and ornatus* as status markers of wom-
en in Imperial Rome, in: P. Setälä, et al. (eds.),
Women, wealth and power in the Roman empire,
Institutum Romanum Finlandiae, Roma 2002,
15–73.

Bremmer 2015 – J. N. Bremmer, Preface: The
Materiality of Magic, in: D. Boschung, J. N. Brem-
mer (eds.), *The Materiality of Magic*, Wilhelm
Fink, Paderborn 2015, 7–20.

Brucia, Daugherty 2007 – M. A. Brucia, G. N.
Daugherty, *Topics in Roman Culture*, Bolcha-
zy-Carducci Publishers Inc., Wauconda 2007.

Canzobre Martínez 2017 – I. Canzobre Martín-
ez, Magical Amulets User's Guide: Preparation,
Utilization and Knowledge Transmission in the
PGM, in: E. Suárez, et al. (eds.), *MAGIKÈ TÈCH-
NE. Formación y cinsideración social del mago en
el Mundo Antiguo*, Dykinson, Madrid 2017, 177–
192.

Carroll 2018 – M. Carroll, *Infancy and Earliest
Childhood in the Roman World*, Oxford University
Press, Oxford 2018.

Causey 2011 – F. Causey, *Amber and the ancient
world*, J. Paul Getty Museum, Los Angeles 2011.

Dasen 2003 – V. Dasen, Protéger l'enfant: amu-
lettes et crepundia, in: D. Gourevitch, A. Moirin,
N. Rouquet (eds.), *Maternité et petite enfance dans
l'Antiquité romaine, Catalogue de l'exposition
Bourges, Muséum d'histoire naturelle 6/11/2003 –
28/3/2004*, Ville de Bourges, Bourges 2003, 179–
183.

Dasen 2009 – V. Dasen, Roman birth rites of pas-
sage revisited, *Journal of Roman Archaeology* 22,
2009, 199–214.

Dasen 2010 – V. Dasen, Archéologie funérai-
re et histoire de l'enfance dans l'Antiquité: nou-
veaux enjeux, nouvelles perspectives, in: A. M.
Guimier-Sorbets, Y. Morizot (eds.), *L'enfant et la
mort dans l'Antiquité I. Nouvelles recherches dans
les nécropoles grecques. Le signalement des tombes
d'enfants*, De Boccard, Paris, 2010, 19–44.

Dasen 2015 – V. Dasen, Probaskania: Amulets and
Magic in Antiquity, in: D. Boschung, J. N. Bremmer
(eds.), *The Materiality of Magic, Morphomata* Vol.
20, Wilhelm Fink, Paderborn 2015, 177–204.

- Dasen 2018** – V. Dasen, Amulets, the Body and Personal Agency, in: A. Parker, S. McKie (eds.), *Material Approaches to Roman Magic: Occult Objects and Supernatural Substances. TRAC Themes in Roman Archaeology 2*, Oxbow, Oxford 2018, 127–135.
- Davis 2018** – G. Davis, Rubbing and rolling, burning and burying: The magical use of amber in Roman London, in: A. Parker, S. McKie (eds.), *Material Approaches to Roman Magic: Occult Objects and Supernatural Substances, TRAC Themes in Roman Archaeology 2*, Oxbow, Oxford 2018, 69–84.
- Eckardt 2014** – H. Eckardt, *Objects & Identities. Roman Britain and the North-Western Provinces*, Oxford University Press, Oxford 2014.
- Faraone 2018** – C. A. Faraone, *The Transformation of Greek Amulets in Roman Imperial Times*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2018.
- Francese 2007** – C. Francese, *Ancient Rome in So Many Words*, Hippocrene Books Inc., New York 2007.
- Goette 1986** – H. R. Goette, Die Bulla, *Bonner Jahrbucher* 186, 1986, 133–164.
- Harlow, Laurence 2002** – M. Harlow, R. Laurence, *Growing Up and Growing Old in Ancient Rome: A Life Course Approach*, Routledge, London 2002.
- Holmes, Crowningshield 1983** – R. J. Holmes, R. Crowningshield, ‘Gemology’, in: K. Fyfe (ed.), *The Encyclopedia of Mineralogy*, Springer, New York 1983, 168–187.
- Huntley 2010** – K. V. Huntley, *Material Culture Approaches to the Study of Children and Childhood in the Roman World*, Unpublished PhD thesis, University of Leicester, Leicester 2010.
- Korać, Ricl 2017** – M. Korać, M. Ricl, New Gold and Silver Amulets from Moesia Superior (Serbia), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 203, 2017, 164–176.
- LiDonnici 2002** – L. R. LiDonnici, Beans, Fleawort, and the Blood of a Hamadryas Baboon: Recipe Ingredients in Greco-Roman Magical Materials, in: P. Mirecki, M. Meyer (eds.), *Magic and Ritual in the Ancient World*, Oxbow Books, Oxford 2002, 63–76.
- McWilliam 2013** – J. McWilliam, ‘The Socialization of Roman Children’, in: J. Evans Grubbs, T. Parkin, R. Bell (eds.), *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*, Oxford University Press, Oxford 2013, 264–285.
- Milovanović 2016** – B. Milovanović, Inhumacija djece na nekropoli Više grobalja antičkog Viminacija, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XLIX, 2016, 95–122.
- Milovanović 2018** – B. Milovanović, Jewellery as a Symbol of Prestige, Power and Wealth of the Citizens of Viminacium, in: S. Golubović, N. Mrđić (eds.), *Vivere Militare Est. From Populus to Emperors – Living on the Frontier*, Vol. II, Institute of Archaeology, Belgrade 2018, 101–141.
- Milovanović, Anđelković Grašar 2017** – B. Milovanović, J. Anđelković Grašar, Femal Power that Protects: Examples of the Apotropaic and Decorative Functions of the Medusa in Roman Visual Culture from the Territory of the Central Balkans, *Starinar* LXVII, 2017, 167–182.
- Milovanović, Danković 2020** – B. Milovanović, I. Danković, Anthropomorphic Amulets from Viminacium, *Starinar* LXX, 2020, 127–143.
- Milovanović, Raičković Savić 2013** – B. Milovanović, A. Raičković Savić, Seal boxes from Viminacium site, *Starinar* LXIII, 2013, 219–230.
- Olson 2008** – K. Olson, ‘The Appearance of the Young Roman Girl’, in: J. Edmonson, A. Keith (eds.), *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*, University of Toronto Press, Toronto 2008, 139–157.
- Sebesta 2001** – J. L. Sebesta, ‘Symbolism in the Costume of Roman Women’, in: J. L. Sebesta, L. Bonfante (eds.) *The World of Roman Costume*, The University of Wisconsin Press, Madison 2001, 46–53.

Спасић-Ђурић 2008 – Д. Спасић-Ђурић, Фалички мотиви из Виминацијума, *Гласник српског археолошког друштва* 24, 2008, 121–174.

Спасић-Ђурић 2021 – Д. Спасић-Ђурић, Крепундије (*сепундије*) из Виминацијума, *Зборник Народног музеја у Београду* XXV/1, 2021, 201–238.

Срејовић, Цермановић 2004 – Д. Срејовић, А. Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд 2004.

Stojić 2015 – G. Stojić, *Nalazi bula sa nekropola Viminacijuma*, Unpublished MA thesis, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet Beograd 2015.

Vojvoda 2015 – M. Vojvoda, Perforated coins from graves at the Viminacium necropolis of Više grobalja, *Starinar* LXV, 2015, 53–78.

Vojvoda 2018 – M. Vojvoda, Perforated Coins from graves at the Viminacium necropolis of Pećine, *Starinar* LXVIII, 2018, 65–87.

Vojvoda, Golubović, Mikić 2021 – M. Vojvoda, S. Golubović, I. Mikić, *Mors immatura. Novac i apotropejsko-profilaktički elementi u pogrebnim ritualima – južna nekropola Viminacijuma*, Arheološki institut, Beograd 2021.

Wilburn 2012 – A. T. Wilburn, *Materia Magica: The Archaeology of Magic in Roman Egypt, Cyprus, and Spain*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 2012.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904"652"(497.11)(082)
904(497.11)(083.82)

VIVERE in urbe Viminacium. T. 1 / editors Mirjana Vojvoda, Ilija Danković,
Bebina Milovanović ; [translated by Milica Tapavički Ilić]. - Belgrade : Institute
of Archaeology, 2022 (Beograd : Digital Art). - 501 str. : fotogr. ; 25 cm.
- (Monographies / Institute of Archaeology, Belgrade ; 76)

Na spor. nasl. str: Vivere in urbe Viminacium. Том 1. - Uporedo engl. prevod i srp.
original. - Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-070-5
ISBN 978-86-6439-069-9 (niz)

а) Археолошка истраживања - Виминацијум - Зборници б) Археолошки налази
- Виминацијум - Каталогзи

COBISS.SR-ID 82274569

